

УДК 726.5:711.4:930.85(477)

HISTORY, RECONSTRUCTION AND INTEGRATION OF THE "GOLDEN ROSE" CHORAL SYNAGOGUE INTO THE MODERN URBAN COMPLEX "MENORA"

ІСТОРИЯ, РЕКОНСТРУКЦІЯ ТА ІНТЕГРАЦІЯ ХОРАЛЬНОЇ СИНАГОГИ «ЗОЛОТА РОЗА» В СУЧАСНИЙ МІСЬКИЙ КОМПЛЕКС «МЕНОРА»

Polyushkin S. S. / Полюшкін С. С.

s.t.s., as.prof. /к.т. н., доцент

ORCID: 0009-0002-4740-7652

Kharchenko K. S / Харченко К. С.

s.t.s., as.prof. /к.т. н., доцент

ORCID: 0000-0002-1908-4852

Kobazieva O. I / Кобазєва О. І.

higher education student of the ARCH group 25-2 mn /

здобувач вищої освіти групи АРХ 25-2 мн

ORCID: 0009-0005-8521-2401

Ukrainian State University of Science and Technology (NNI Pridneprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture), 24-a, Architect Oleg Petrov St., 49005, Dnipro, Ukraine

Український державний університет науки і технологій (ННІ ПДАБА), вул.

Архітектора Олега Петрова, 24-а, 49600, Дніпро, Україна;

Анотація. У статті представлено комплексний аналіз історії та архітектурного відродження Хоральної синагоги «Золота Роза» у Дніпрі (Катеринославі), а також її інтеграції в Культурно-діловий центр «Менора». Досліджено методологію реконструкції синагоги (1996-2000), виконаної архітектором О. Т. Дольником, що ґрунтувалася на іконографічних матеріалах. Особливу увагу приділено архітектурній концепції «Менори», розробленій Олександром Сорінім, як найбільшого у світі єврейського комплексу. Детально проаналізовано роль, структуру та ключових працівників Музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні», що є меморіальним ядром комплексу. Підкреслюється, що синергія цих об'єктів символізує не лише відновлення фізичної спадщини, але й відродження єврейської культури в Україні.

Ключові слова: хоральна синагога, «Золота Роза», «Менора», сакральна архітектура, реконструкція, реституція, спадщина, музей Голокосту.

Вступ.

Сакральне зодчество єврейських спільнот Південної України становить вагомий складову культурно-історичної спадщини регіону. Воно відображає динаміку міського розвитку, еволюцію релігійної самосвідомості та вплив суспільно-політичних трансформацій упродовж різних епох. Виразним прикладом такого спадку є хоральна синагога «Золота Роза» в місті Дніпро (колишньому Катеринославі), історія якої охоплює періоди зведення, руйнування, реставрації та сучасної урбаністичної інтеграції [6].

Зведена у другій половині XIX ст. як провідний духовний центр місцевої єврейської громади, ця синагога зазнала значних змін у XX ст. унаслідок антирелігійної політики радянського режиму: будівлю було закрито, позбавлено сакральної функції та піддано суттєвій перебудові, що змінила її первісний архітектурний вигляд [8]. Наприкінці XX — на початку XXI століття розпочався процес повернення культових споруд релігійним спільнотам, що супроводжувався новим осмисленням їхньої ролі у сучасному міському просторі [2]. У цьому контексті знаковим є приклад реконструкції синагоги «Золота Роза», проведеної у 1999–2000 роках за проєктом архітектора О. Т. Дольника, а також її подальше включення до складу культурно-ділового комплексу «Менора» [1;4]. Цей архітектурний ансамбль є унікальним прикладом поєднання релігійних, меморіальних, освітніх і громадських функцій. Аналіз історії синагоги та процесу її відновлення дозволяє простежити не лише зміну архітектурної форми, але й трансформацію підходів до збереження та інтерпретації духовної й культурної спадщини в Україні.

Метою статті є комплексний аналіз хронології формування, руйнування та реституції хоральної синагоги «Золота Роза» в Дніпрі, а також дослідження архітектурної методології її відновлення та інтеграції в сучасний міський комплекс «Менора» з урахуванням історичних, містобудівних і меморіально-освітніх аспектів.

Історія хоральної синагоги «Золота Роза» віддзеркалює ключові етапи становлення та трансформації єврейської спільноти Катеринослава: від створення сакрального центру, через втрату релігійної функції в радянську епоху, до реституції та інтеграції пам'ятки в сучасну міську структуру. Проведене дослідження дозволяє впорядкувати ці зміни у чітку хронологічну послідовність. Першим культовим об'єктом на цій ділянці стала дерев'яна синагога, збудована наприкінці XVIII — на початку XIX століття, яка виконувала роль головного місця молитви для єврейської громади Катеринослава [8]. Споруда не вирізнялася архітектурною виразністю та відповідає типології тогочасної забудови. Після пожежі 1832 року, що знищила

будівлю, громада змушена була використовувати тимчасові приміщення для богослужінь. У 1837–1852 роках, завдяки ініціативі та підтримці купців Л. М. Кранцфельда і Трояновського, було започатковано підготовчі роботи до зведення кам'яної хоральної синагоги. Попри проведення низки організаційних і фінансових заходів, реалізувати задум тоді не вдалося [6]. Проте цей період заклав концептуальні та інституційні основи, які згодом дали змогу реалізувати будівництво (рис. 1).

Будівництво синагоги було виконано з каменю, однак конструкція купола була вирішена з використанням дерев'яних елементів. Фасад будівлі витримано у класицистичному стилі, з двома симетричними вежами по обидва боки, оздобленими мотивами східної орнаментики, що надавало споруді виразного сакрального характеру. Центральним композиційним елементом інтер'єру була висока молитовна зала округлої конфігурації, яка справляла сильне просторове й емоційне враження.

Рисунок 1 - Хоральна синагога. Фото початку ХХ століття

Жіноча галерея, відокремлена від основного простору, була розташована на другому рівні, у вигляді хору, згідно з традиційною структурою юдейських культових споруд [6].

Зведення кам'яної хоральної синагоги завершилося у 1852 році після отримання відповідного дозволу. Ця монументальна споруда стала першим

масштабним релігійним об'єктом юдейської громади в місті та виконувала роль головного духовного центру [1].

Період занепаду та секуляризації (1919/1929 — 1990-ті роки)

У другій половині XIX — на початку XX століття синагога залишалася головним релігійним і громадським осередком єврейської громади. Проте в 1919 році вона була націоналізована з наданням громадам права безстрокової безоплатної оренди [6]. Починаючи з 1928 року, у межах посилення антирелігійної кампанії радянської влади, розпочалася підготовка до її закриття, а вже 1929 року споруду пристосували під світський заклад — клуб, а згодом і під виробничі приміщення, зокрема швейну фабрику [2;8;10].

Унаслідок цих трансформацій синагога втратила майже всю свою архітектурну автентичність: було демонтовано купол і бокові вежі, зруйновано первісну внутрішню структуру, а простір інтер'єру переформатовано відповідно до утилітарних функцій (рис. 2). В наслідок втрати сакральної функції синагога перестала виконувати також роль архітектурної доміанти в міському середовищі.

Рисунок 2 - Адаптація синагоги в якості швейного клубу за часів СРСР

Реституція, реконструкція та інтеграція (1996 — початок XXI століття)

Після тривалого періоду занепаду, у 1996 році будівлю було офіційно повернуто єврейській громаді Дніпра. Саме в цей час за нею закріплюється назва «Золота Роза» [6;7]. У 1999–2000 роках за авторським проектом архітектора О.

Т. Дольника проведено масштабні реставраційно-відновлювальні роботи, метою яких стало не лише повернення сакрального статусу споруди, а й реконструкція її історичного вигляду з урахуванням іконографічних джерел [2;10;4].

Кульмінацією відродження стала інтеграція синагоги «Золота Роза» до структури культурно-ділового центру «Менора» у 2012 році. Відтоді вона виконує функцію духовного осередку та архітектурної доміанти всього комплексу, поєднуючи культурну спадщину з елементами сучасної міської інфраструктури [6].

Відновлення хоральної синагоги «Золота Роза», реалізоване в 1999–2000 роках за проектом архітектора Олександра Теодоровича Дольника, стало одним із перших в Україні прикладів науково обґрунтованої реконструкції об'єкта юдейської сакральної архітектури, що впродовж тривалого часу мав світське призначення. Підхід до реставрації був комплексним: він об'єднав принципи наукової реставрації, адаптаційного оновлення та архітектурної інтерпретації в історичному контексті, що зумовлювалося специфікою збереження об'єкта. Головною складністю було те, що оригінальні креслення XIX століття не збереглися, тому архітектор використав іконографічно-аналітичну методику, опираючись на архівні світлини, описові джерела та типологічні паралелі з хоральними синагогами Центральної та Східної Європи [4]

У межах цього підходу було відтворено головний фасад, центральний купол та бічні вежі, які формували вертикальну композицію й монументальний силует споруди. Особливу увагу приділено відновленню просторової ієрархії фасаду, де домінуючий центральний об'єм поєднується з підпорядкованими бічними елементами, що відповідає канонам хоральної синагогальної архітектури XIX століття.

Внутрішнє оздоблення синагоги вирізняється широким використанням мармуру для облицювання стін і підлоги, що надає простору виразної монументальності. Архітектурне оформлення стелі та східної стіни молитовної зали вирішено у вигляді п'яти аркових уступів із ритмічним чергуванням чорних і білих смуг. Ці елементи, поступово зменшуючись у розмірах, візуально

спрямовують погляд до центрального композиційного акценту — ковчега зі свитками Тори, виконуючи також символічну функцію. Над входом із вестибюля до основної зали розміщено декоративний елемент у вигляді гілки золотої троянди, створений скульптором Ф. Майзлером [2].

Рисунок 3 - «Золота Роза», фото 2008 року

Для архітектора О. Т. Дольника ключовим було не механічне відтворення втраченого вигляду споруди, а творча інтерпретація її історичного образу. Він прагнув зберегти впізнавану просторову структуру синагоги, поєднуючи її з актуальними інженерними технологіями, сучасними матеріалами та конструктивними рішеннями, що відповідали вимогам часу (рисунок 4).

Результатом реконструкції стало не лише відновлення релігійної функції синагоги «Золота Троянда», але й повернення їй статусу об'ємно-просторової доміанти в історичному центрі Дніпра. Відновлена споруда набула символічного значення як маркер відродження єврейського духовного життя в місті після тривалого періоду його занепаду та втрати традиційної ідентичності.

Інтеграція до складу комплексу «Менора» — одного з найбільших єврейських центрів у світі

Подальшим етапом еволюції об'єкта стало включення синагоги до складу культурно-ділового центру «Менора», офіційно відкритого у 2012 році [3;4]. Це об'єднання здійснювалося на основі принципів містобудівної логіки та

семантичної узгодженості: історична сакральна споруда постала як духовне, архітектурне й концептуальне ядро всього ансамблю [7].

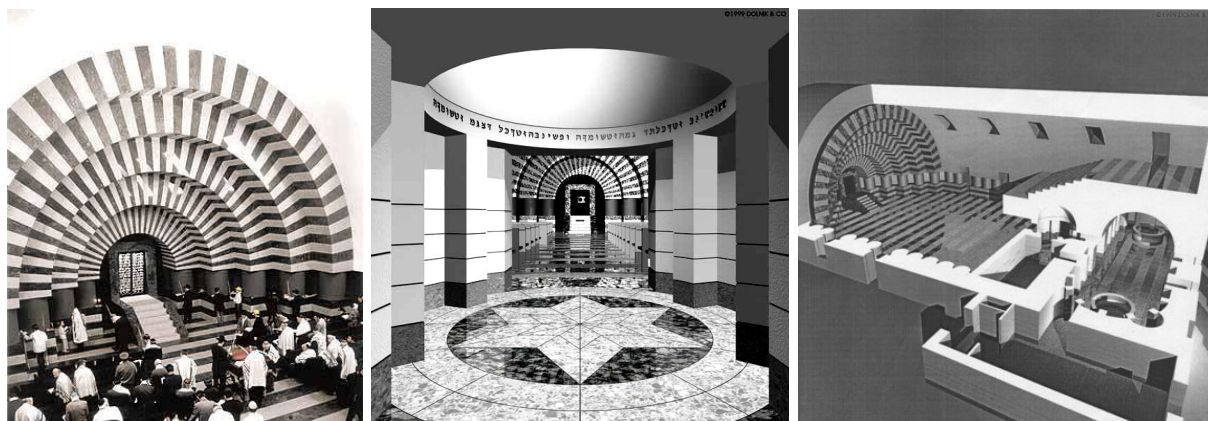

Рисунок 4 - Інтер'єр хоральної синагоги «Золота Роза» арх. О.Т.Дольник

Автором архітектурної концепції став Олександр Євсєєвич Сорін, який сформував релігійно-символічну ідею композиції. Просторова структура багатофункціонального комплексу складається із семи веж різної висотності — це архітектурне втілення образу менори (семисвічника), одного з центральних сакральних символів юдейської традиції (рисунок 5) .

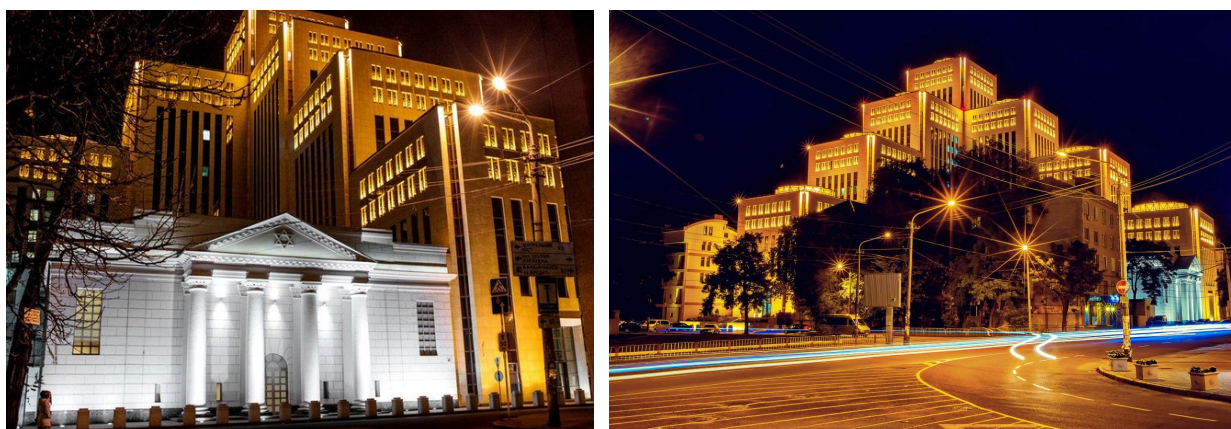

Рисунок 5 - Багатофункціональний комплекс «Менора»

Просторова композиція комплексу «Менора» вирізняється поєднанням вертикальної архітектурної доміанти з розгалуженою системою функціональних просторів, що охоплюють громадські, культурні, освітні та бізнесові компоненти. Вежі комплексу не лише створюють виразний силует у

міському ландшафті, але й вибудовують складну просторову ієрархію, в центрі якої розміщена історична синагога. Завдяки цьому сакральна споруда не втрачається серед нової забудови, а навпаки — отримує акцентоване смислове й композиційне значення.

Важливим засобом формування візуального образу комплексу стало архітектурне оздоблення фасадів. Облицювання будівель каменем, доставленим із Єрусалима, виконує не лише декоративну функцію, а й несе глибоке символічне навантаження, встановлюючи асоціативний зв'язок між єврейською громадою Дніпра та духовним центром юдаїзму — Святою Землею [7].

У містобудівному вимірі центр «Менора» постає як винятковий приклад інтеграції сакральної архітектурної спадщини до структури багатофункціонального урбаністичного середовища XXI століття. Його концепція об'єднує релігійні, культурно-просвітницькі, меморіальні та ділові складові, а присутність відновленої синагоги «Золота Троянда» наповнює архітектурний ансамбль глибоким історичним та духовним сенсом. Такий тандем — реставрованої історичної споруди та сучасної архітектури — демонструє потенціал гармонійного співіснування традицій і новацій, слугуючи зразком для подальшої ревіталізації сакральної спадщини в українських містах.

Музей «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» як меморіально-освітнє ядро комплексу «Менора»

Відкритий у 2012 році, музей «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» сьогодні виконує провідну гуманітарну функцію в рамках культурно-ділового комплексу «Менора». Він є невід'ємним елементом ідейної та просторової структури цього архітектурного ансамблю. У взаємодії з хоральною синагогою «Золота Роза» музей формує інтегровану систему, яка поєднує сакральний, меморіальний і просвітницький простори, надаючи комплексу унікальності в контексті сучасної європейської політики пам'яті [7].

Створення музею стало можливим завдяки діяльності Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», заснованого у 1999 році. Ця інституція зосередилася на дослідженні трагедії Голокосту, освітній роботі та популяризації

історичної пам'яті про єврейське життя в Україні [9]. Як результат, у межах реалізації цієї ініціативи було створено музей, який став одним із найбільших меморіальних просторів, присвячених історії євреїв на теренах України та подіям Голокосту.

Концепція пам'яті: інтеграція трагедії в історичну перспективу

Змістовне наповнення та концептуальні засади музею були сформовані за активної участі доктора історичних наук Ігоря Яковича Щупака — очільника інституту «Ткума» і керівника музею на момент його відкриття. Він запропонував підхід, за якого події Голокосту розглядаються у ширшому історико-культурному контексті тривалого єврейського буття на українських землях. Така перспектива дозволяє уникнути зведення нарративу виключно до трагедії, натомість демонструє складну й багатовимірну історію єврейської присутності [4].

Розвиток музею і сьогодні тісно пов'язаний із діяльністю Інституту «Ткума», який забезпечує методологічну підтримку, реалізує наукові та освітні ініціативи. Експерти установи беруть участь у розробці виставкової концепції, створенні навчальних програм, проведенні наукових досліджень, а також у реалізації міжнародних проєктів, присвячених вивченню єврейської спадщини України та усвідомленню Голокосту як частини європейської культури пам'яті.

Структура експозиції та освітня функція.

Постійна експозиція музею площею близько 3000 м² розміщена на трьох поверхах і побудована за хронологічно-тематичним принципом (рисунок 6).

Експозиція музею побудована за хронологічно-тематичним принципом і охоплює чотири ключові зали. Зал «Традиції та Життя» присвячений духовній і культурній спадщині єврейських громад в Україні. Основний експозиційний простір — зал «Голокост» — вирізняється застосуванням мультимедійних технологій, що дозволяє глибше передати масштаб трагедії. Зал «Спадщина та Пам'ять» зосереджується на післявоєнному періоді та сучасному відродженні єврейської громади, тоді як «Зал Імен» виконує меморіальну функцію, персоналізуючи пам'ять про жертв [4].

Рисунок.6 - Інсталяції Музею «Пам'ять Єврейського Народу та Голокост в Україні»

Просторова інтеграція музею в архітектурну структуру комплексу «Менора» створила передумови для синергії експозиційної, науково-дослідницької та освітньої діяльності. Це перетворило весь центр на активний осередок історичної рефлексії, комеморації та міжкультурного діалогу [4;7].

Отже, музей виконує роль гуманітарного ядра комплексу «Менора», поглиблюючи його культурне значення та доповнюючи сакральну функцію синагоги «Золота Троянда». У сукупності ці об'єкти формують єдиний меморіально-освітній простір, спрямований на збереження та осмислення історичної пам'яті в умовах сучасного міського середовища України.

Висновки.

У ході дослідження встановлено, що хоральна синагога «Золота Роза» є унікальним прикладом багат шарової сакральної спадщини, яка поєднує архітектурні, історичні та меморіальні виміри. Реконструкція 1999–2000 років за проектом О. Т. Дольника є прикладом інтерпретаційного відновлення, що дозволило повернути будівлі сакральну функцію та статус архітектурної домінанти.

Інтеграція синагоги до комплексу «Менора» та створення музею Голокосту сформували інноваційну модель взаємодії сакральної спадщини й сучасного містобудування, яка може бути використана як прецедент для ревіталізації культових об'єктів в Україні.

Література:

1. Александр Дольник / под ред. Б. А. Ерофалова. Киев: Издательский дом А+С, 2009. - С. 174-185.
2. Дніпропетровськ: Минуле і сучасне/А. К. Фоменко та ін. Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2001. – С.65-67.
3. Дніпропетровськ. Присвячується 20-річчю незалежності України/ гол.ред. О. Ремова. – Дніпропетровськ: Дніпрокнига, 2001. С. 198-201.
4. Козак Т. «Культурно-діловий центр Менора. Україна, Дніпропетровська область». Ред. від 30.09.2020. Портал «Дніпро культура». URL: <https://www.dnipro.lib.dp.ua/Menora>.
5. Концепція та історія створення музею. Музей «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні». URL: <https://jmh.org/uk/about/history>.
6. Лошак А. В., Старостин В. С. Синагоги Екатеринослава. Дніпро: Герда, 2019. С. 14-27.
7. Менора: головний єврейський центр Дніпра й України. MyDneprInfo. 05.02.2022. URL: <https://mydnepr.info/menora-glavnyj-evrejskij-tsentr-dnepra-i-ukrainy>.
8. Реконструкция хоральной синагоги «Золотая Роза» по ул. Шолом-алейхема. Dniproject Архитектура Днепропетровска. Дн-ская обл. организация Нац. союза архитекторов Украины, 2008. С. 32-33.
9. Ремех Т. Музей Голокосту як освітній простір./ Музейна педагогіка в науковій освіті: збірник тез доповідей учасників I Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 листопада 2019 р., м. Київ — Біла Церква: Видавництво «Авторитет» ФОП Курбанова Ю. В., 2019. С.156-160.
10. Рожковская Е. Топ 5 самых значимых сооружений «кутюрье от архитектуры». *Днепр вечерний*. 2013. 23 июль. №92 (12708). С. 7.

Abstract. The article presents a comprehensive analysis of the history and architectural revival of the Choral Synagogue "Golden Rose" in Dnipro (Yaterynoslav), as well as its integration into the Cultural and Business Center "Menorah". The methodology of the reconstruction of the synagogue (1996-2000), carried out by architect O. T. Dolnyk, which was based on iconographic materials, is studied. Special attention is paid to the architectural concept of "Menorah", developed by Oleksandr Sorin, as the largest Jewish complex in the world. The role, structure and key employees of the

Museum "Memory of the Jewish People and the Holocaust in Ukraine", which is the memorial core of the complex, are analyzed in detail. It is emphasized that the synergy of these objects symbolizes not only the restoration of physical heritage, but also the revival of Jewish culture in Ukraine.

Keywords: Choral Synagogue, "Golden Rose", "Menorah", sacred architecture, reconstruction, restitution, heritage, Holocaust Museum.